

Gospodarka światowa 2.0 w obrazie 5D i w sieci 5G. Od globalnego kryzysu finansowego do światowej pandemii (2010–2020)

13.1. Zagrożenia dla rozwoju. Tło polityczne. Bezpieczeństwo, demografia i środowisko

W drugiej dekadzie XXI w. występowały liczne zagrożenia destabilizujące rozwój gospodarczy w krótkim i długim okresie. Na początku dekady wciąż wiele gospodarek zmagало się z kryzysem finansowym. Skrajne ubóstwo i polityczna niestabilność w części regionów świata prowadziły do wielkich ruchów migracyjnych. Lokalne i regionalne konflikty zagrażały globalnej stabilności. Coraz bardziej dostrzegalne zmiany klimatyczne powodowały lokalne zniszczenia, wyłączenia produkcji i/lub przenoszenie inwestycji. W samym końcu dekady uderzyła epidemia COVID-19, co wymuszało zastosowanie zupełnie nowej polityki gospodarczej, włącznie z czasowymi zamknięciami (*lockdownami*) aktywności ekonomicznej.

W drugiej dekadzie XXI w. nie było więc dłuższego momentu, by gospodarka światowa cieszyła się stabilnością, aby wyjść poza „wiek niepewności” i trzymać się zasad „ekonomii wiedzy doskonałej”¹. Okres ten można nazwać dekadą permanentnej niepewności. Lata 2010–2011 oznaczały dla dużej grupy państw, głównie rozwiniętych, wychodzenie z kryzysu finansowego. W tym samym czasie trwał jednak w najlepszej kryzys strefy euro. Część krajów europejskich, wciąż zmagало się z realnym kryzysem, potęgowanym często kryzysem zadłużeniowym i kryzysem finansów publicznych. Gospodarka amerykańska przeżyła kryzys mocno, ale wychodziła z niego szybciej, europejskie państwa cierpiały w pierwszej fazie mniej, ale ostatecznie kryzys trwał dłużej.

Powrotowi do normalności nie służyła destabilizacja na Szerokim Bliskim Wschodzie. W końcu 2010 r. i w pierwszej połowie 2011 r. nasiliły się protesty w tym regionie, część z nich przekształciło się w regularne konflikty zbrojne.

¹ Nawiązanie do tytułów i zawartości dwóch prac: Johna Kennetha Galbraitha, *The Age of Uncertainty. A History of Economic Ideas and Their Consequences*, Boston 1977 oraz Romana Frydmana i Michaela D. Goldberga, *Ekonomia wiedzy niedoskonałej*, Warszawa 2009.

Wydarzenia Arabskiej Wiosny objęły niemal 20 krajów. W części państw doprowadziły one do zmian rządów (Jordania, Oman, Maroko), upadku reżimów (Egipt, Libia, Tunezja), długotrwałej wojny domowej (Libia, Jemen, Syria). Niektóre państwa pogrążyły się w permanentnym kryzysie gospodarczym (Liban, Syria). Wydarzenia Arabskiej Wiosny miały wpływ na kraje i regiony bezpośrednio sąsiadujące ze światem arabskim: Turcję, Iran, Afrykę Subsaharyjską, ale też angażowały mocarstwa (Rosja, Stany Zjednoczone, Chiny, UE) w sprawy regionu.

Kryzys w Szerokim Bliskim Wschodzie spowodował kryzys migracyjny. Tylko w 2015 r. do Europy przybyło ponad milion uchodźców (dwukrotnie więcej niż w 2014 r.), a największa jej grupa z Syrii. Wg raportu UNHCR 2/3 przybyszów pochodziła z regionów objętych wojną i katastrofami². Przywódcy europejscy starali się wzmacniać granice i zachęcać do legalnego i bezpiecznego dotarcia do nowego miejsca pobytu. 90% uchodźców próbowało przedostać się przez Morze Śródziemne – około 1,5 mln w latach 2015–2017. Najwięcej osób trafiło w pierwszej fali do Włoch i Grecji, a w kolejnej do Niemiec, Szwecji, Austrii i Węgier.

W połowie dekady niepewność gospodarki światowej podtrzymywała agresywna polityka Rosji, skutkująca aneksją Krymu w 2014 r. i wojną we wschodniej Ukrainie. Niepewność polityczna wpływała również z państw o silnych tradycjach demokratycznych. Obserwować można było ją w dwóch kampaniach wyborczych w Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych – w państwach, które odpowiadały za stabilność gospodarczą na świecie w ostatnich 200 latach. Otóż w czerwcu 2016 r. w wyniku nieodpowiedzialnej kampanii brytyjskich konserwatystów 52% biorących udział w referendum zagłosowało za wyjściem Wielkiej Brytanii ze struktur UE. Proces Brexitu trwał ponad 4 lata utrudniając stosunki między Brukselą i Londynem, a jednocześnie wpływając na relację z Waszyngtonem. Także w 2016 r. toczyła się kampania wyborcza o fotel prezydenta Stanów Zjednoczonych, którą wygrał nieobliczalny Donald Trump. Jego bieżące wypowiedzi, zapowiedzi i konkretne działania wpływały bezpośrednio na stosunki z UE, Chinami czy Iranem. Negatywne konsekwencje polityki Trumpa wobec tych podmiotów były widoczne na każdym kroku i każdego roku jego prezydentury. Polityczne apogeum niestabilności wystąpiło w styczniu 2020 r. w relacjach z Iranem. Pojawiło się nawet wówczas ryzyko wybuchu trzeciej wojny światowej³.

Decyzje społeczeństw z krajów o wielkich tradycjach demokratycznych, wpłynęły negatywnie na gospodarkę światową zarówno w sferze realnej (turbulencje w handlu, wycofywanie się i nagłe przesuwanie kapitału), jak i psychologicznej (mniejsza skłonność do nowych inwestycji, utrata zaufania do partnerów). Z trudności gospodarczej Europy (po kryzysie strefy euro i Brexicie) i nieprzewidywalności Stanów Zjednoczonych (zwłaszcza w czasie rządów Trumpa), ale też

² *World Migration Report 2020*, https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf

³ Piszą o tym m.in. P. Matera, R. Matera, *W czterdziestolecie sankcji wobec Iranu. Analiza przyczyn i skutków polityczno-gospodarczych. 1979–2019*, „Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych” 2021.

w wyniku determinacji i rozwojowi własnego potencjału, przewagę coraz bardziej zaznaczała Azja. Zachód oddawał Azji coraz więcej miejsca na różnych polach. Część naukowców obwieszczało, że nowy ład światowy będzie opierał się na dominacji Chin i Indii⁴. Oba te państwa i cały region Azji tę przewagę zaznaczał już nie tylko w liczbie ludności, ale w różnorodnych wskaźnikach gospodarczych (o czym szerzej w dalszych podrozdziałach), a ponadto w wymiarze politycznym i militarnym.

W dużym stopniu za światowe bezpieczeństwo odpowiedzialność spadała na klub atomowy, którego nieformalne członkostwo pozostawało niezmiennie. W 2020 r. po niewielkich redukcjach największą liczbę głowic jądrowych wciąż posiadały Rosja (6375) i Stany Zjednoczone (5800). Dalej wysokim arsenałem atomowym zarządzały Chiny (320), Francja (290) i Wielka Brytania (215). Wśród mocarstw nuklearnych były też 4 państwa Azji: Pakistan (160), Indie (150), Izrael (90) i Korea Północna (30–40)⁵. Nad programem atomowym pracował też Iran. Jeśli chodzi o całkowite wydatki na zbrojenia, to świat wydawał średnio w drugiej dekadzie XXI w. ponad 1500 bln dol., a w 2019 r. już blisko 2000 bln dol. Ponad 60% tych wydatków przypadało na zaledwie 5 krajów (z czego tylko jedno nie mieściło się w całości w Azji): Stany Zjednoczone, Chiny, Indie, Rosja i Arabia Saudyjska. W sumie wydatki zbrojeniowe stanowiły w 2019 r. ponad 2,2% światowego produktu⁶.

Środki przeznaczane na bezpieczeństwo gwarantowały względny spokój dla zdecydowanej większości ludności globu (do niechlubnych wyjątków należał Szeroki Bliski Wchód, zwłaszcza Syria i Afganistan), część Afryki Subsaharyjskiej i pojedyncze kraje z innych regionów, jak np. Wenezuela). W ciągu dekady liczba ludności świata wzrosła o ponad 800 mln, z niecałych 7 mld do ponad 7,8 mld w 2020 r. Roczny przyrost wynosił blisko 1,2 % w latach 2010–2015 i około 1,1 w latach 2015–2020 z tendencją malejącą. W 2010 r. większość ludności globu zamieszkiwała już miasta. W 2020 r. ludność miejska stanowiła 56% ludności Ziemi⁷. Wśród największych miast przeważały aglomeracje azjatyckie: w pierwszej dziesiątce molochów 9 ulokowanych było w Azji (z czego 3 przekraczały 30 mln mieszkańców: Guangzhou, Tokio i Jakarta), a w pierwszej setce największych miast ponad połowę stanowiły azjatyckie molochy⁸. Wśród 20. państw o największej liczbie mieszkańców 11 pochodziło z Azji, a 4 z Afryki (zob. tab. 13.1).

Zmiany w liczbie ludności globu, wzmożona produkcja i konsumpcja wpływały na stan środowiska naturalnego. Wśród największych konsumentów energii w 2019 r. były następujące kraje: Chiny (40 tys. terawatogodzin), USA (26 tys.); Indie (9,5 tys.) i Rosja (8 tys.). W przeliczeniu na mieszkańca najwięcej energii

⁴ K. Mahbubami, *Has the West Lost It?*, London 2018; K. Mahbubami, *Has China Won?: The Chinese Challenge to American Primacy*, New York 2020.

⁵ *World Nuclear Forces January 2020*, SIPRI Yearbook 2020, <https://www.sipri.org>

⁶ <https://www.sipri.org>

⁷ <https://www.worldometers.info/world-population/#growthrate>

⁸ <https://www.worldometers.info/population/largest-cities-in-the-world>

Tabela 13.1. 20 najbardziej zaludnionych krajów świata w 2020 r. (w mln)

Lp.	Kraj	Liczba ludności	Lp.	Kraj	Liczba ludności
1.	Chiny	1440	11.	Japonia	126
2.	Indie	1385	12.	Etiopia	116
3.	USA	332	13.	Filipiny	110
4.	Indonezja	275	14.	Egipt	103
5.	Pakistan	222	15.	Wietnam	98
6.	Brazylia	213	16.	D.R. Konga	90
7.	Nigeria	208	17.	Turcja	85
8.	Bangladesz	165	18.	Iran	84
9.	Rosja	145	19.	Niemcy	84
10.	Meksyk	130	20.	Tajlandia	70

Źródło: <https://www.worldometers.info/world-population/#top20>

konsumowano na Islandii (180 tys. kilowatogodzin), Kanadzie (ponad 100 tys.), Norwegii, Arabii Saudyjskiej (po 90 tys.), USA (80 tys.), Australii (70 tys.)⁹.

Stan środowiska naturalnego wywołany wzmożoną działalnością człowieka i jego konsumpcją można spróbować pokazać poprzez występujące w świecie katastrofy naturalne, które należy łączyć z efektami globalnego ocieplenia i zmianami klimatycznymi. W latach 2000–2009 średnioroczna liczba katastrof naturalnych w świecie wynosiła ponad 350. W kolejnej dekadzie: 2010–2019 już ponad 380¹⁰.

Rok 2015 mógł być przełomowy jeśli chodzi o globalną odpowiedzialność za przyszłość środowiska. Otóż na Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu w Paryżu uzgodniono redukcję emisji gazów cieplarnianych. 195 uczestników porozumienia deklarowało obniżenie produkcji dwutlenku węgla tak szybko jak to możliwe (rekomendowano 2020 r.), zapobiegając dalszemu ociepleniu klimatu na poziomie poniżej 2°C w stosunku do czasów przedprzemysłowych¹¹. Porozumienie miało być wiążące w momencie, gdy 55% uczestników emitujących 55% światowych gazów je ratyfikuje. Kluczowa była więc postawa Stanów Zjednoczonych i Chin odpowiadających w sumie za 40% globalnej emisji CO₂. Oba państwa ratyfikowały umowę w 2016 r. Jednak 1 czerwca 2017 r. Trump wycofał się z porozumienia, twierdząc, że przynosi ono korzyści innym krajom kosztem USA. Po tym fakcie udało się jednak przeprowadzić sesję negocjacyjną

⁹ <https://ourworldindata.org/energy-production-consumption>

¹⁰ <https://www.statista.com/statistics/510959/number-of-natural-disasters-events-globally/>

¹¹ <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

Ramowej Konwencji ONZ w sprawie zmian klimatycznych, na rzecz dalszego obowiązywania porozumienia paryskiego¹².

Rok 2020 mógł złagodzić okres niepewności politycznej, gospodarczej i w dziedzinie ochrony środowiska. Świat przyglądał się nowej kompanii wyborczej w Stanach Zjednoczonych, wychodzenie Wielkiej Brytanii z UE miało w końcu ustalony kalendarz. Wówczas jednak nadeszło zagrożenie, którego ani poszczególne społeczeństwa, ani decydenci odpowiedzialni za globalne i krajowe zarządzanie, nie spodziewali się, że w takiej skali zmieni ono obraz gospodarki światowej. W marcu 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) uznała za-kaźną chorobę COVID-19, wywołaną przez koronawirusa, za pandemię. Jej roz-przestrzenianie zaczęło się w Chinach jeszcze w styczniu, ale w marcu uderzyła ona mocno w pierwsze kraje europejskie, a od kwietnia zaczęła się szybko roz-przestrzeniać na wszystkie kontynenty. Kolejne fale pandemii z wielką mocą atakowały większość społeczeństw w okresie jesieni i wczesnej zimy. Do końca 2020 r. oficjalnie zarażonych zostało ponad 80 mln ludzi (liczba ta mogła realnie być 5-krotnie, a nawet 10-krotnie wyższa), z czego zmarło co najmniej 1,8 mln¹³. Skala pandemii była najwyższa od czasu wystąpienia grypy hiszpanki w latach 1918–1920. Śmiertelność z powodu COVID-19 była istotnie wyższa niż w przypadku tradycyjnej grypy, dlatego większość rządów wybierało politykę ograniczania kontaktów między ludźmi ze względu na ogromne problemy przed jakimi stanęła służba zdrowia. Część rządów decydowało się na zamknięcie lub częściowe zamknięcie gospodarek. Intensywne badania nad szczepionkami, uruchomienie ich produkcji i w końcu ogłoszenie o ich dopuszczeniu do obrotu w listopadzie 2020 r. poprawiło nastroje gospodarcze, co ujawniło się m.in. na światowych giełdach.

Tak wielkiej niepewności, w jakiej znalazła się światowa gospodarka w czasie pandemii, jeszcze nie było w całej historii dominacji kapitalizmu. Niepewność występowała wśród rządów, producentów, usługodawców i konsumentów, a tych było niemal czterokrotnie więcej niż w czasie pandemii grypy hiszpanki sto lat wcześniej (w ciągu tych stu lat liczba ludności wzrosła czterokrotnie z niemal 2 mld do niemal 8 mld). Pandemia spowodowała też pierwszy tak gigantyczny, jednoczesny szok popytowy i podażowy. Popytowy szok ujawnił się bardzo szybko na początku pandemii, kiedy brakowało sprzętu ochronnego, medycznego, specjalistycznego dla szpitali, pacjentów, a nawet zwykłych konsumentów. Z kolei podażowy szok dostrzec można było m.in. w przypadku produkcji ropy naftowej, na którą nie było chętnych mimo spadających cen. Z rynkiem ropy powiązane były branże lotnicze, czy samochodowe, które musiały ograniczyć działalność wskutek nowych rządowych obostrzeń i naturalnego braku zainteresowania firm i indywidualnych konsumentów. Turystyka z gigantycznie rozrośniętą ofertą na całym

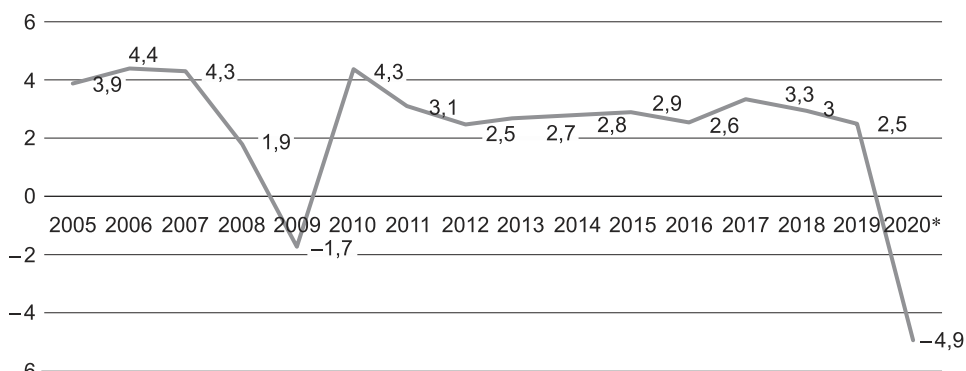
¹² P. Matera, R. Matera, *USA-Europa. Historia współzależności*, Łódź 2020, s. 175.

¹³ <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

świecie liczyła straty w miliardach dolarów. Podaż była duża, potencjalny popyt również, ale wskutek krajowych i międzynarodowych regulacji zaistniały poważne trudności w przemieszczaniu się światowej ludności.

13.2. Główne parametry gospodarcze

Zaczynając analizę głównych parametrów gospodarczych od światowej koniunktury, warto przypomnieć moment początkowy dekady. Gospodarki rozwinięte musiały uporać się z największym kryzysem od czasu wielkiego kryzysu w latach 30. XX w. Większość z nich znajdowała się w fazie stagnacji w przeciwieństwie do rynków wschodzących, a zwłaszcza Chin, których gospodarki wyszły z kryzysu niemal nietknięte. Dlatego też średni wzrost w ciągu dekady nie był zły – wynosił około 3,5% wzrostu rocznie (zob. rysunek 13.1).

* 2020 jest rokiem prognozowanym

Rysunek 13.1. Tempo wzrostu globalnego PKB w latach 2005–2020

Źródło: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>

Spadek wzrostu gospodarczego w wyniku pandemii był znacznie większy niż w wyniku globalnego kryzysu finansowego. Według danych MFW w roku 2019 w zachodnich krajach wysoko rozwiniętych wzrost nie przekraczał 2%, a w 2020 był prognozowany spadek rzędu 8%. Równie wysokie spadki dotyczyły Ameryki Łacińskiej (wzrost ujemny blisko 10%). Natomiast w krajach i regionach, gdzie wzrost gospodarczy był wyższy w 2019 r. (w Chinach ponad 6%, w krajach Azji Południowo-Wschodniej oraz w krajach o najniższych dochodach – 5%), spadki w 2020 r. nie były aż tak dramatyczne. W krajach najslabiej rozwiniętych prognozowany był ujemny wzrost o około 1%, w krajach ASEANu – minus 2%, a Państwie Środka prognoza wzrostu na 2020 r. zatrzymała się na 1%, ale jednak